

Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z dnia 14 czerwca 2023 r., III CZP 84/22

Gloss to the resolution of the Supreme Court
of 14 June 2023, III CZP 84/22

Комментарий к постановлению Верховного Суда
от 14 июня 2023 г., III CZP 84/22

Коментар до постанови Верховного Суду
від 14 червня 2023 року, III CZP 84/22

JOANNA WAGA

Mgr, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

e-mail: joanna.waga@vp.pl, <https://orcid.org/0009-0001-3554-4775>

Streszczenie: Przedmiotem niniejszej glosy jest zakres legitymacji do zaskarżenia czynności prawnych dokonanych przez upadłego dłużnika z pokrzywdzeniem wierzycieli w okresie poprzedzającym ogłoszenie upadłości. Problem ten został w ostatnim czasie ujęty w sposób diametralnie odmienny w porównaniu z dotychczas dominującym poglądem judykatury. Celem opracowania jest rozważenie, czy przedmiotowe uprawnienie przysługuje jedynie syndykowi, czy też w czasie trwania postępowania upadłościowego zachowują je również wierzyciele. Podjęto także problem skutków, jakie rodzic może uzyskanie wyroku uwzględniającego roszczenie wierzyciela z tytułu skargi pauliańskiej. Dokonana analiza obowiązujących regulacji prawnych uzupełniona została przez wykładnię historyczną, przy jednoczesnym uwzględnieniu argumentów proponowanych przez Sąd Najwyższy. Za poglądem wyrażonym w komentowanej uchwale przyjęto, że z regulacji Prawa upadłościowego nie wynikają dostateczne podstawy pozwalające przyjąć, że przyznanie legitymacji syndykowi jest równoznaczne z pozbawieniem wierzycieli uprawnienia do wystąpienia z powództwem na podstawie art. 527 K.c. Odmienne jednak niż w przypadku stanowiska zajętego przez Sąd Najwyższy przyjęto, że następstwem uwzględnienia powództwa wytoczonego przez wierzyciela powinno być przekazanie przedmiotu fraudacyjnej czynności do masy upadłości.

Słowa kluczowe: legitymacja, syndyk, wierzyciel, bezskuteczność

Summary: The subject of this gloss is the scope of the right to challenge the legal transactions carried out by a bankrupt debtor to the detriment of creditors in the period preceding the declaration of bankruptcy. This problem has recently been approached in a way that is radically different from the dominant view found in past court rulings. The aim of this study is to consider whether the right in question can only be exercised by the trustee or whether creditors also retain it during bankruptcy proceedings. The issue is also raised of the consequences that may arise from obtaining a ruling allowing the creditor's claim under *actio pauliana*. The analysis of the applicable legal provisions is supplemented by a historical interpretation, while taking into account the arguments proposed by the Supreme Court of the Republic of Poland. In line with the view expressed in the resolution commented upon, it is assumed that the provisions of Bankruptcy Law do not provide sufficient grounds to conclude that creditors lose the right to bring an action under Art. 527 of the Civil Code once this right is granted to the trustee. However, in contrast to the position taken by the Supreme Court, it is concluded here that allowing the claim brought by the creditor should result in the transfer of the subject of the fraudulent conveyance to the bankruptcy estate.

Key words: right, trustee, creditor, ineffectiveness

Резюме: Предметом данного комментария является объем легитимации юридических полномочий по оспариванию правовых актов, совершенных банкротом в ущерб кредиторам в период, предшествующий объявлению о признании банкротства. В последнее время к этой проблеме стали подходить диаметрально иначе, чем до сих пор замечалось в судебной практике. Цель исследования – рассмотреть вопрос о том, являются ли данные полномочия только у арбитражного управляющего или администратора, назначенного в рамках производства по делу о несостоятельности или же они сохраняются и у кредиторов во время процедуры банкротства. В работе также рассматривается вопрос о последствиях получения судебного решения, удовлетворяющего требование кредитора в рамках предъявления иска *actio pauliana*. Анализ действующих правовых норм был дополнен историческим толкованием с учетом аргументов, предложенных Верховным Судом. Мнение, выраженное в вышеуказанном постановлении, основано на предположении, что с точки зрения норм Закона о несостоятельности нет достаточных оснований считать, что предоставление арбитражному управляющему или администратору, назначенному в рамках производства по делу о несостоятельности статуса равносильно лишению кредиторов права на предъявление иска на основании статьи 527 Гражданского кодекса. Однако, вопреки позиции Верховного Суда, предполагается, что последствием принятия иска кредитора должна быть передача объекта мошенничества в состав конкурсной массы.

Ключевые слова: легитимация, арбитражный управляющий, кредитор, недействительность

Анотація: Предметом цього розгляду є питання правомірності оскарження юридичних дій, вчинених боржником-банкрутом на шкоду кредиторам у період, що передував оголошенню про банкрутство. Останнім часом до цієї проблеми почали підходити діаметрально по-іншому, у порівнянні з поглядом судової практики, яка побутувала до цього часу. Метою дослідження є розгляд питання про те, чи належать ці повноваження лише ліквідатору (арбітражному керуючому), чи кредитори також зберігають їх під час провадження у справі про банкрутство. У даній роботі також розглядається проблема наслідків отримання судового рішення, яке задовольняє вимоги кредитора в рамках Павліанської дії. Аналіз чинних правових норм доповнено історичним тлумаченням з урахуванням аргументації, запропонованої Верховним Судом. З позиції, висловленої в коментованій постанові, впливає припущення, що з норм Закону про банкрутство не вбачається достатніх підстав для припущення, що надання ліквідатору процесуальної правоздатності рівнозначне позбавленню кредиторів права на пред'явлення позову на підставі статті 527 Цивільного кодексу. Однак, всупереч позиції Верховного Суду, передбачалося, що наслідком прийняття позову кредитора має бути передача предмета шахрайських дій до складу ліквідаційної маси банкрута.

Ключові слова: легітимність, ліквідатор (арбітражний керуючий), кредитор, неефективність

Teza orzeczenia

Ogłoszenie upadłości dłużnika nie powoduje utraty przez wierzyciela legitymacji do wytoczenia powództwa o uznanie czynności prawnej dłużnika za bezskuteczną na podstawie art. 527 K.c.

Wstęp

Prawo upadłościowe¹ przewiduje w swoich regulacjach szereg instrumentów, które mają służyć ochronie interesu wierzycieli. Jednym z najbardziej znaczących jest re-

¹ Ustawa z dnia 28 lutego 2003 r. – Prawo upadłościowe, tekst jednolity: Dz. U. z 2022 r. poz. 1520 z późn. zm.

gulgacja dotyczĄca zaskarżania czynności upadłego dokonanych przed ogłoszeniem upadłości z pokrzywdzeniem wierzycieli. Przepisy te, choć ukształtowane w sposób analogiczny do tych zawartych w Kodeksie cywilnym², odnoszących się do skargi pauliańskiej, zawierają jednak pewne odmienności. Rzeczne przepisy powinny być stosowane uzupełniająco, co niekiedy prowadzi do problemów praktycznych. W ostatnim czasie pojawiło się odmienne od dotychczas przyjmowanego stanowisko Sądu Najwyższego, zawarte w uchwale z dnia 14 czerwca 2023 r.³

1. Stan faktyczny

W sprawie stanowiącej tło dla przedmiotowego orzeczenia powód wniósł o uznanie za bezskuteczną umowy sprzedaży nieruchomości zawartej między jego dłużnikami a pozwanym. Z ustaleń poczynionych przez sąd wynikało, że powód zawarł z dłużnikami dwie umowy kredytu, które zostały wypowiedziane na skutek braku spłat, po czym wystąpił z wnioskiem egzekucyjnym. W czasie istnienia zobowiązań, 6 grudnia 2012 r. dłużnicy zbyli należącą do nich nieruchomość na rzecz swoich synów, występujących w sprawie jako pozwani, za cenę kilkukrotnie niższą od rynkowej. Dnia 23 lipca 2015 r. ogłoszono upadłość dłużników powoda, który zgłosił przysługującą mu wierzytelność w postępowaniu upadłościowym. Z uwagi na to ustalono, że powód nie był legitymowany do wytoczenia skargi pauliańskiej, gdyż w postępowaniu upadłościowym wyłącznie uprawnionym do tego miał być syndyk. Z tego powodu Sąd Okręgowy w Szczecinie oddalił powództwo. Apelacja wniesiona do Sądu Apelacyjnego w Szczecinie została oddalona z tożsamyh przyczyn. Przyjęto, że z uwagi na to, iż syndyk jako wyłącznie legitymowany nie podjął niezbędnych czynności w ramach wiążącego go dwuletniego terminu liczonego od daty ogłoszenia upadłości, uprawnienie do zaskarżenia czynności upadłych jako bezskutecznych definitywnie wygasło.

W następstwie wniesiona została skarga kasacyjna. W wyniku jej rozpoznania Sąd Najwyższy, postanowieniem z dnia 15 lipca 2021 r., z uwagi na istniejącą w tej materii rozbieżność poglądów, przedstawił powiększonemu składowi Sądu Najwyższego zagadnienie prawne dotyczące dopuszczalności zaskarżenia przez wierzycieli

² Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny, tekst jednolity: Dz. U. z 2022 r. poz. 1360 z późn. zm.

³ III CZP 84/22, OSNC 2024, nr 2, poz. 13.

w czasie trwania postępowania upadłościowego czynności prawnych dokonanych z ich pokrzywdzeniem.

2. Rozstrzygnięcie

Sąd Najwyższy, podejmując przedstawione zagadnienie prawne, odniósł się do dominującego poglądu, wedle którego ogłoszenie upadłości powoduje wygaśnięcie legitymacji wierzycieli do wniesienia skargi pauliańskiej. Stanowisko to, według składu orzekającego, nie jest jednak na tyle jednoznaczne, aby można je było przyjąć bezkrytycznie. Celem dokonania analizy problemu odniesiono się do specyfiki sankcji bezskuteczności względnej, która nie jest równoznaczna z nieważnością czynności ani nie pozbawia jej skutków, a jedynie w pewnym sensie uchyla je względem oznaczonego kręgu podmiotów, w tym wypadku wierzycieli. W następstwie zaistnienia tego rodzaju sankcji uzyskują oni możliwość zaspokojenia się z przedmiotu czynności dokonanej przez nieuczciwego dłużnika.

W postępowaniu upadłościowym wspomniany skutek rodzący konieczność przekazania przedmiotu czynności do masy upadłości nastąpić może z mocy samego prawa, poprzez uznanie za bezskuteczną przez sędziego-komisarza lub w efekcie wytoczenia powództwa. W tym ostatnim przypadku dla wystąpienia bezskuteczności konieczne jest uprzednie uzyskanie orzeczenia, w związku z czym do momentu jego wydania czynność jest w pełni skuteczna względem nabywcy. Według Sądu Najwyższego uzyskanie takiego orzeczenia może należeć zarówno do wierzycieli, jak i do syndyka, mającego uprawnienie do wytoczenia go samodzielnie bądź też wstąpienia do postępowania wszczętego przez inny podmiot. Syndyk związany jest jednak wynikającym z art. 132 ust. 3 Prawa upadłościowego dwuletnim terminem, po upływie którego definitywnie traci wskazane uprawnienie. To z kolei ma być równoznaczne z ustaniem związku przedmiotu czynności z masą upadłości, stąd nie może stanowić podstawy do definitywnego pozbawienia wierzycieli prawa wystąpienia ze skargą.

Bez uzyskania orzeczenia stwierdzającego bezskuteczność czynności jej przedmiot stanowi element majątku nabywcy. W tej sytuacji bez znaczenia względem niego pozostaje to, że z chwilą ogłoszenia upadłości majątek upadłego staje się masą upadłości. Nie ma też znaczenia dla oceny zagadnienia zastąpienie w postępowaniach upadłego przez syndyka, gdyż to nie on, ale jego wierzyciele posiadają legitymację do wniesienia skargi pauliańskiej. Uprawnienie syndyka w tym zakresie wynika wyłącznie z dyspozycji art. 132 Prawa upadłościowego. Sąd Najwyższy odniósł się

także do poprzednio obowiązującej regulacji, która, przyznając syndykowi legitymację do zaskarżenia bezskutecznych czynności upadłego, posługiwała się słowem „tylko”, rozstrzygając tę kwestię w sposób jednoznaczny. Z uwagi na brak podobnego określenia w aktualnym brzmieniu przepisu wywieziono, że prawo to trwa po stronie wierzycieli.

W ocenie Sądu Najwyższego powyższego poglądu nie przekreśla to, że Prawo upadłościowe nie wymienia wierzycieli jako legitymowanych czynnie w sposób bezpośredni. Nie można tego także wywodzić na podstawie przyznania syndykowi uprawnienia do zastępowania upadłego w zarządzie majątkiem oraz dotyczących go postępowaniach. Brak również w Prawie upadłościowym innej regulacji, która stanowczo pozbawiałaby wierzycieli uprawnienia wynikającego z Kodeksu cywilnego. Ponadto nie przemawia za tym wzgląd na dążenie do zapewnienia równych szans w zaspokojeniu wierzycieli. Na skutek powództwa wierzyciela przedmiot czynności nie trafia do masy upadłości. Wierzyciel występujący jako powód uzyskuje możliwość indywidualnego zaspokojenia z przedmiotu czynności. W efekcie jego wierzytelność przestaje być przedmiotem postępowania upadłościowego, a dzięki temu zwiększa się możliwość zaspokojenia pozostałych wierzycieli biorących udział w postępowaniu. Chroni to ich również przed ryzykiem bierności syndyka.

3. Analiza orzeczenia

Głosowane orzeczenie dotyczące problemu legitymacji do zaskarżenia czynności upadłego prowadzącej do pokrzywdzenia wierzycieli pozostaje szczególnie godne zainteresowania. Jest tak z uwagi na to, że sytuuje się w opozycji do dość konsekwentnie prezentowanego dotychczas poglądu. Nie ulega wątpliwości, że wybór jednego ze stanowisk wywierać będzie istotny wpływ na tok postępowania. Z tego powodu niezbędne wydaje się odniesienie do argumentów przemawiających za każdym z istniejących w tej materii stanowisk.

Z treści art. 132 Prawa upadłościowego w jego obecnym brzmieniu wynika, że powództwo może wytoczyć syndyk; nie można żądać uznania czynności za bezskuteczną po upływie dwóch lat od dnia ogłoszenia upadłości, chyba że na podstawie przepisów Kodeksu cywilnego uprawnienie to wygasło wcześniej. Termin ten nie ma zastosowania, gdy żądanie uznania czynności za bezskuteczną zgłoszone zostało w drodze zarzutu. Syndyk, poza wskazanym dwuletnim terminem, związany jest więc jednocześnie terminem pięcioletnim liczonym od dnia dokonania czynności, o jakim mowa w art. 534 K.c. Okoliczność ta jest niekwestionowana i wspólna dla obu

istniejących w tym kontekście poglądów⁴. Czynność dokonana z pokrzywdzeniem wierzycieli dotknięta jest wówczas sankcją bezskuteczności względnej, co oznacza, że pozostaje ona ważna. Względem masy upadłości – *ergo* ogółu wierzycieli, którzy zgłosili roszczenia w postępowaniu upadłościowym⁵ – wprowadza się natomiast rodzaj fikcji prawnej, jak gdyby do czynności w ogóle nie doszło⁶. Odmiennie jednak od skargi pauliańskiej regulowanej przez Kodeks cywilny, w przypadku uznania bezskuteczności względnej danej czynności w postępowaniu upadłościowym, jej przedmiot powinien zostać zwrócony do masy upadłości tak, aby w późniejszym toku postępowania stał się źródłem zaspokojenia ogółu wierzycieli⁷. Warto również wskazać, że na gruncie postępowania upadłościowego bezskuteczność czynności upadłego naruszających majątkowe interesy wierzycieli następuje z mocy prawa, poprzez uznanie jej za bezskuteczną przez sędziego-komisarza bądź też na skutek jej zaskarżenia w drodze stosownego powództwa⁸.

Pierwszy, dominujący dotychczas zarówno w doktrynie, jak i w judykaturze pogląd zakładał, że z uwagi na wskazanie zawarte w art. 132 ust. 1 Prawa upadłościowego syndyk stanowi podmiot wyłącznie legitymowany do zaskarżania bezskutecznych czynności dłużnika, wobec którego toczy się postępowanie upadłościowe⁹. Regulacja ta miała jednocześnie stanowić o wyłączeniu legitymacji wierzycieli do wytoczenia klasycznej skargi pauliańskiej na podstawie przepisów Kodeksu cywilnego¹⁰. Miało za tym przemawiać także zastąpienie upadłego przez syndyka w zarządzie należącym do niego majątkiem oraz przyznanie mu praw związanych z reprezentowaniem masy upadłości w toczących się postępowaniach. Stanowisko to odnosiło się również do brzmienia analogicznego przepisu obecnego w rozporządzeniu Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 24 października 1934 r. – Prawo upadłościowe¹¹, zawierającego

⁴ Postanowienie SN z dnia 15 lipca 2021 r., II CSKP 101/21, LEX nr 3269779.

⁵ P. Filipiak, *Dochodzenie roszczeń z tytułu bezskutecznych czynności prawnych na podstawie art. 127 ust. 1 ustawy – Prawo upadłościowe*, Doradca Restrukturyzacyjny 2017, nr 2 (8), s. 25.

⁶ A. Jakubecki, w: F. Zedler, A. Jakubecki, *Prawo upadłościowe i naprawcze. Komentarz*, wyd. 3, Warszawa 2011, art. 127, Nb. 1.

⁷ A. Machowska, w: *Prawo restrukturyzacyjne i upadłościowe*, red. A. Machowska, Warszawa 2021, s. 364–365.

⁸ P. Gil, *Zaskarżenie przed sądem czynności upadłego dokonanych z pokrzywdzeniem wierzycieli masy upadłości*, Warszawa 2016, s. 25.

⁹ Wyrok SN z dnia 28 maja 2021 r., III CSKP 28/21, LEX nr 3219858; wyrok SN z dnia 3 października 2008 r., I CSK 93/08, LEX nr 470021; P. Zimmerman, *Prawo upadłościowe. Prawo restrukturyzacyjne. Komentarz*, wyd. 8, Warszawa 2024, art. 132, Nb. 1.

¹⁰ D. Chrapoński, w: *Prawo upadłościowe. Komentarz*, red. A.J. Witosz, wyd. 2, Warszawa 2021, art. 132, Nb. 1.

¹¹ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 24 października 1934 r. – Prawo upadłościowe, Dz. U. z 1934 r. Nr 93, poz. 834.

wyraźne wskazanie, że syndyk posiadał wyłączne prawo zaskarżenia czynności fraudacyjnej upadłego. W aktualnym brzmieniu art. 132 Prawa upadłościowego brak tego określenia miał wynikać z uprzednio istniejącego w ustawie przyznania legitymacji również tymczasowemu nadzorcy sądowemu oraz zarządcy. Po zmianie, na mocy której pozbawieni zostali tego uprawnienia, syndyk stanowić miał jedyny podmiot legitymowany do wystąpienia ze stosownym powództwem. Przedstawiciele tego poglądu powoływali się ponadto na brak regulacji prawa upadłościowego, z mocy której wierzyciele byłoby uprawnieni do wystąpienia z *actio pauliana*. Obecność odmiennej regulacji, zawartej w art. 132 Prawa upadłościowego, miała z kolei być równoznaczna z wyłączeniem art. 527 K.c., z uwagi na stosowanie Kodeksu cywilnego jedynie w zakresie nieuregulowanym przez Prawo upadłościowe.

Pogląd wyrażony w przedmiotowej uchwale jest całkowicie odmienny. Zauważyć jednak należy, że już wcześniej pojawiał się w orzecznictwie¹². Zakłada on, że treść art. 132 ust. 1 Prawa upadłościowego nie stanowi dostatecznej podstawy, aby uznać, że wyłączona została możliwość zaskarżenia czynności fraudacyjnych upadłego przez wierzycieli. Jest to uzasadnione potrzebą ochrony ich interesu. Zwłaszcza po upływie dwuletniego terminu, którym związany jest syndyk, w razie niepodjęcia przez niego adekwatnych środków, wierzyciele powinni wciąż posiadać możliwość dokonywania czynności zmierzających do ochrony i realizacji swoich roszczeń. Irrelevantna pozostawać ma utrata przez upadłego prawa zarządu i zastąpienie go w postępowaniach przez syndyka, gdyż to nie po stronie upadłego, ale jego wierzycieli istnieje prawo zaskarżenia czynności fraudacyjnych. Z tego też powodu nie można byłoby wywodzić legitymacji syndyka do wytoczenia tego rodzaju skargi z samej treści art. 144 Prawa upadłościowego, gdyby ustawodawca nie przewidział takiego uprawnienia po jego stronie w art. 132 ust. 1 Prawa upadłościowego. Pogląd ten uzasadniany jest również wykładnią historyczną, jako że w rozporządzeniu z 1934 r. istniało wyraźne wskazanie, że syndyk stanowi podmiot wyłącznie legitymowany do zaskarżenia czynności upadłego. W obowiązującej aktualnie ustawie określenie to zostało usunięte, *ergo* zrezygnowano z tego ograniczenia. Stąd też brak jest według Sądu Najwyższego podstaw normatywnych, aby odmówić wierzycielom równoległe trwającego prawa do wniesienia stosownej skargi. Po wygaśnięciu legitymacji syndyka na skutek upływu dwuletniego terminu, przedmiot fraudacyjnej czynności nie może już trafić do masy upadłości, brak jednak przeszkód, aby indywidualnego zaspokojenia z niego dochodził wierzyciel.

¹² Postanowienie SA we Wrocławiu z dnia 23 sierpnia 2012 r., I ACz 1515/12, LEX nr 1238554; wyrok SN z dnia 9 grudnia 2021 r., V CSKP 276/21, LEX nr 3283451.

Analizując argumenty przedstawiane za każdym z poglądów, nie sposób nie zgodzić się z dokonaną w głosowanym orzeczeniu wykładnią historyczną. Pomimo tego, że w pierwotnej wersji obowiązującej ustawy usunięcie słowa „tylko” miało być podyktowane przyznaniem legitymacji również tymczasowemu nadzorcy sądowemu oraz zarządcy, po zmianie regulacji pozbawiającej ich tego uprawnienia słowo to nie zostało dodane. Być może był to jedynie wynik przeoczenia ustawodawcy, jednak zasady dokonywania wykładni przepisów nakazują zakładać, że podejmowane przez niego działania redakcyjne są celowe i rozsądne. Można przy tym również zgodzić się, że mając na uwadze brzmienie rozporządzenia z 1934 r., aktualna redakcja art. 132 ust. 2 Prawa upadłościowego nie znosi jednoznacznie legitymacji wierzycieli pauliańskich. W literaturze wskazuje się, że zmiana ta miała charakter jedynie stylistyczny¹³. Można jednak przyjąć, że gdyby intencją ustawodawcy było umocowanie syndyka w sposób wykluczający wierzycieli, zostałyby to jednoznacznie uregulowane.

Należy zgodzić się z rozumowaniem Sądu Najwyższego, zgodnie z którym nie stanowi podstawy do wywiedzenia wyłącznej legitymacji syndyka okoliczność, w której upadły traci prawo zarządu majątkiem wchodzącym do masy upadłości, a syndyk wstępuje na jego miejsce do toczących się i przyszłych postępowań. Choć rzeczywiście nie można przyjąć na tej podstawie uprawnienia do zastąpienia wierzycieli przez syndyka, trzeba pamiętać, że zadaniem syndyka, mimo podstawienia procesowego w miejsce upadłego, nie jest reprezentowanie interesów dłużnika, ale wierzycieli¹⁴. Wniosek ten potwierdza choćby samo przyznanie mu przez prawo upadłościowe legitymacji w tym zakresie. Wydaje się przy tym, że celem ustawodawcy było skoncentrowanie działań zaradczych po stronie jednego podmiotu dla zapobieżenia nadmiernej przewlekłości i wielości spraw prowadzonych w tym samym przedmiocie. Nie ulega wątpliwości, że w przypadku wielości wierzycieli, mając tę możliwość, każdy z nich byłby zainteresowany uzyskaniem indywidualnego zaspokojenia z przedmiotu nieuczciwej czynności dokonanej przez upadłego. Zaaprobować należy uwagi podnoszone przez R. Adamusa, dotyczące konkurencji procesowej wierzyciela pauliańskiego i syndyka oraz prawdopodobnego obciążenia sądu koniecznością rozpatrzenia wielu indywidualnych powództw¹⁵. Ponadto wytaczanie wielu powództw odnoszonych do tego samego przedmiotu mogłoby stanowić czynnik o dylatoryjnym względem postępowania upadłościowego wpływie. Ewentualne

¹³ S. Gurgul, *Prawo upadłościowe. Prawo restrukturyzacyjne. Komentarz*, wyd. 12, Warszawa 2020, art. 132, Nb. 1.

¹⁴ W. Gewald, w: *Prawo upadłościowe. Komentarz*, red. A.J. Witosz, art. 179, Nb. 2.

¹⁵ R. Adamus, *Legitymacja wierzyciela do wytoczenia powództwa pauliańskiego po ogłoszeniu upadłości dłużnika – glosa do uchwały (7) SN z 14 czerwca 2023 r. (III CZP 84/22)*, *Monitor Prawa Bankowego* 2024, nr 3, s. 68–69.

połączenie wskazanych spraw również nie wydaje się rozwiązywać w pełni wskazanego problemu, z uwagi na oczywistą sprzeczność interesów wierzycieli. Każdy z nich dążyłby bowiem do pokrycia własnego długu w jak najwyższej wysokości, skoro nie wiązałby go plan spłaty uwzględniający długi pozostałych kontrahentów upadłego. Niemniej w sytuacji, w której sąd rozstrzygnąłby o dopuszczalności zaspokojenia z przedmiotu bezskutecznej czynności, mogłoby do niego dojść w drodze egzekucji. Pojawia się jednak wątpliwość, czy zaspokojenie wybranych podmiotów poza postępowaniem upadłościowym, zwłaszcza wtedy, gdy trwa jeszcze legitymacja syndyka, nie stanowiłoby również formy pokrzywdzenia pozostałych wierzycieli¹⁶.

Wydaje się, że przyznanie legitymacji wyłącznie syndykowi mogłoby zapobiec wskazanym trudnościom, choć z drugiej strony rodzi to aktualnie ryzyko ponoszenia konsekwencji jego bierności. Mimo że zastępuje on w postępowaniach upadłego, faktycznie jego działania z istoty powinny następować w słusznym interesie wierzycieli i dla ich ochrony. Gdy jednak nie podejmuje on niezbędnych ku temu działań, nieuzasadnione wydaje się obciążanie ujemnymi następstwami jego bierności wierzycieli upadłego. Zwraca się uwagę, że wierzyciele w sytuacji niezaskarżenia czynności fraudacyjnej mogą zwrócić się do sędziego-komisarza o podjęcie działań względem bezczynnego syndyka na podstawie art. 152 Prawa upadłościowego¹⁷. Niewątpliwie jednak oczekiwanie na reakcję syndyka lub powołanie nowego w sytuacji jego bezczynności wymaga czasu. W przypadkach skrajnych może się okazać, że w momencie podjęcia działań przez syndyka po interwencji sędziego komisarza termin zawity, o którym mowa w art. 534 K.c., upłynął, dlatego nie jest możliwe odzyskanie przedmiotu czynności fraudacyjnej. Choć syndyk poniósłby odpowiedzialność za wyrządzoną w ten sposób szkodę z uwagi na art. 160 ust. 3 Prawa upadłościowego, nadal będzie to związane z koniecznością wykazania, że czynność dokonana została z pokrzywdzeniem wierzycieli. Dodatkowo, pomimo ochrony wierzycieli, rozwiązanie takie jest problematyczne przede wszystkim ze względu na to, że sankcjonuje czynność fraudacyjną nieuczciwego dłużnika.

Pogląd prezentowany w komentowanej uchwale porusza problem tego, czy wierzyciele faktycznie posiadają uprawnienie do skarżenia czynności upadłego w sposób nieprzerwany, równoległe z syndykiem, czy też odzyskują je dopiero wtedy, gdy ten ostatni straci możliwość wytoczenia stosownego powództwa na skutek upływu dwuletniego terminu. Wzbudza wątpliwość powoływanie art. 144 Prawa upadłościowego jako podstawy do przyznania syndykowi prawa wytoczenia powództwa

¹⁶ Wyrok SN z dnia 28 maja 2021 r., III CSKP 28/21, LEX nr 3219858; postanowienie SN z dnia 15 lipca 2021 r., II CSKP 101/21, LEX nr 3269779.

¹⁷ R. Adamus, *Legitymacja wierzyciela...*, s. 69.

pauliańskiego po upływie dwuletniego terminu. Zgodnie z nim syndyk w postępowaniach zastępuje bowiem upadłego, nie zaś wierzycieli. Podstawienie w ich miejsce wydaje się jednak uzasadnione ze względu na tradycyjną funkcję syndyka, która polega na działaniach zmierzających do ochrony masy upadłości, oraz z uwagi na specyficzny charakter tego zastępstwa. Nie następuje ono bowiem w interesie zastępowanego, ale jego wierzycieli¹⁸. Ponadto podstawy ku temu dostarcza art. 133 Prawa upadłościowego, który dopuszcza wstąpienie przez syndyka w miejsce wierzyciela pauliańskiego.

Rozważając szeroko rozumiany interes wierzycieli, trudno kwestionować, że zgodne z nim jest przyjęcie trwania ich legitymacji w całym toku postępowania upadłościowego. Z drugiej jednak strony, mając na uwadze specyfikę postępowania upadłościowego, należy pamiętać o dążeniu do wyrównania szans w zaspokojeniu wierzycieli w nim występujących, stanowiącym *ratio legis* modyfikacji *actio pauliana* wprowadzanej przez Prawo upadłościowe¹⁹. Za wyłączną legitymacją syndyka przemawiać może ochrona właściwego toku postępowania i koncentracja działań na rzecz wierzycieli w rękach jednego podmiotu. W razie jego bezczynności wierzyciele nie powinni jednak tracić możliwości wzruszenia czynności fraudacyjnej z tego tylko powodu, że trwa postępowanie upadłościowe. W aktualnym jego kształcie w zakresie, w jakim dotyczy przedsiębiorców, brak ponadto środków, które pozwalałyby wierzycielom wywierać wpływ na pociągnięcie do odpowiedzialności, bądź też przymusić do działania syndyka bezczynnego w czasie, gdy jest on uprawniony do zaskarżenia czynności upadłego. Zdani są oni w tym wypadku na nadzorującego postępowanie sędziego-komisarza (art. 152 ust. 1 Prawa upadłościowego). W postępowaniu w sprawie osób fizycznych nieprowadzących działalności gospodarczej mogłyby one ewentualnie złożyć skargę na zaniechanie syndyka na podstawie art. 491^{12a} Prawa upadłościowego, jednak wciąż wydaje się nieść to ze sobą pewne ryzyko. Ponadto wskazuje się, że syndyk w ramach dwuletniego terminu może zarówno złożyć pozew samodzielnie, jak i wstąpić do już toczącego się postępowania zainicjowanego przez wierzyciela przed ogłoszeniem upadłości. Wskazuje się także, że decyzja taka nie jest obowiązkiem syndyka i zależy od jego uznania, a samo ogłoszenie upadłości nie musi pozbawiać wierzyciela legitymacji w trwającym postępowaniu²⁰. Stąd też konsekwentnie należałoby przyjąć, że wierzyciele zachowują legitymację, ale i to, że syndyk może wstąpić do zainicjowanego przez nich postępowania. Podniesiono również, że jest możliwe wstąpienie syndyka po upływie wiążącego go terminu

¹⁸ P. Janda, *Prawo upadłościowe. Komentarz*, wyd. 3, Warszawa 2023, art. 160, Nb. 1.

¹⁹ Tamże, art. 132, Nb. 7.

²⁰ Postanowienie SA we Wrocławiu z dnia 23 sierpnia 2012 r., I ACz 1515/12, LEX nr 1238554.

zawitego do postępowania zainicjowanego przez wierzyciela, z uwagi na brak ograniczenia czasowego w art. 133 ust. 1 Prawa upadłościowego²¹. A *fortiori* powinno być to dopuszczalne w czasie, gdy uprawnienie syndyka trwa.

Najpoważniejsza wątpliwość dotycząca poglądu prezentowanego w orzeczeniu dotyczy konsekwencji, jakie nieść miałyby za sobą skuteczne zaskarżenie czynności przez działającego indywidualnie wierzyciela. W uchwale wskazano, że następstwem zaskarżenia bezskutecznej czynności przez wierzyciela na mocy przepisów Kodeksu cywilnego jest to, że jej przedmiot staje się źródłem jego indywidualnego zaspokojenia. W sytuacji, w której nie występuje o to syndyk działający w imieniu masy upadłości, brak ma być podstaw, aby nastąpiło przekazanie do niej przedmiotu czynności. Wskazano także, że nie powoduje to pokrzywdzenia wierzycieli, gdyż zaspokojony na skutek uwzględnienia *actio pauliana* wierzyciel przestaje mieć roszczenie do masy upadłości, dzięki czemu pozostali mogą uzyskać z niej zaspokojenie w wyższym stopniu.

Konkluzja ta wydaje się w pewnym stopniu dyskusyjna. W postępowaniu upadłościowym wierzycielności korzystają z różnego uprzywilejowania w zaspokojeniu, w zależności od tytułu, na podstawie którego przysługują (art. 342 Prawa upadłościowego). Klasyfikacja ta motywowana jest w dużej mierze względami słuszności. Gdy nastąpiło zaskarżenie czynności przez uprawnionego, ta w dalszej kolejności zostałyby jednak pominięta, co nosi znamiona obejścia ustawy. Chociaż istnieje pogląd, wedle którego o przekazaniu do masy upadłości wnosić można *a contrario* z treści art. 133 ust. 4 Prawa upadłościowego²², wnioskowanie to zostało uznane przez Sąd Najwyższy za niedające samodzielnie dostatecznego ku temu uzasadnienia. Jednakże wniosek o przynależności do masy upadłości przedmiotu skargi indywidualnego wierzyciela znajduje także oparcie w naturze wyroku pauliańskiego.

Jeżeli przyjąć, że Prawo upadłościowe nakazuje stosować odpowiednio w nieuregulowanym zakresie Kodeks cywilny i na tej podstawie wywieść trwającą legitymację wierzyciela z uwagi na brak jej wyraźnego wyłączenia, rozważenia wymaga, czy zaskarżenie przez niego czynności dłużnika w czasie trwania postępowania upadłościowego nie powinno pociągać za sobą stosowania regulacji art. 134 Prawa upadłościowego jako *lex specialis*. Podobnie bowiem jak art. 132 ust. 1 Prawa upadłościowego nie wyłącza wprost legitymacji wierzycieli, tak i z art. 134 nie wynika wyraźny nakaz przekazania przedmiotu bezskutecznej czynności wyłącznie w razie zaskarżenia jej przez syndyka, gdyż mówi jedynie o bezskuteczności następującej *ipso iure*, bądź też na skutek jej uznania przez właściwy organ. Wskazuje się, że

²¹ Wyrok SA w Rzeszowie z dnia 18 czerwca 2019 r., I ACa 113/18, LEX nr 3061264.

²² Postanowienie SA we Wrocławiu z dnia 23 sierpnia 2012 r., I ACz 1515/12, LEX nr 1238554.

syndyk może wytoczyć powództwo pauliańskie na podstawie art. 527 K.c. z mocy odesłania zawartego w art. 131 Prawa upadłościowego²³. W tej sytuacji – mimo prowadzenia działań na podstawie Kodeksu cywilnego – zachodzi skutek przewidziany w Prawie upadłościowym, w postaci przekazania przedmiotu czynności uznanej za bezskuteczną do masy upadłości. Nie można więc przyjąć, aby o wyłączeniu stosowania art. 134 Prawa upadłościowego odnośnie do skutków sprawy z powództwa wierzyciela decydowało samo działanie na podstawie Kodeksu cywilnego. Wydaje się to ponadto pozostawać w zgodzie z celem postępowania upadłościowego oraz instytucji zaskarżenia czynności upadłego, którym jest ochrona interesu wierzycieli²⁴. Na skutek zaskarżenia czynności, mimo że przedmiot skargi nie jest źródłem indywidualnego zaspokojenia pierwotnie skarżącego, nadal może on osiągnąć zaspokojenie w wyższym stopniu. Jednocześnie pozwala to na ochronę pozostałych wierzycieli występujących w postępowaniu. Po przyjęciu takiego skutku zaskarżenia czynności przez wierzyciela po ogłoszeniu upadłości bezprzedmiotowy staje się argument o sprzeczności z *ratio legis* postępowania upadłościowego, jako że w rezultacie nie narusza zasady równego zaspokojenia wierzycieli, a jednocześnie przyczynia się do pełniejszej realizacji zasady optymalizacji.

Nie jest w pełni przekonujące stwierdzenie Sądu Najwyższego, jakoby art. 134 ust. 1 Prawa upadłościowego miał odnosić się jedynie do czynności zaskarżonych przez syndyka z uwagi na to, że przepis ten dotyczy obowiązku przekazania do masy tego, co na skutek czynności upadłego do niej nie weszło. Możliwość żądania zwrotu do masy upadłości przedmiotu czynności ma uzasadnienie w tym, czy w jej efekcie stała się uszczuplona²⁵. Przyczyny takiego stanu rzeczy należą do sfery faktów, które mogą być stwierdzone zarówno w postępowaniu wytoczonym przez syndyka, jak i przez wierzyciela. Z uwagi na obiektywny charakter tych okoliczności, związku faktycznego z pokrzywdzeniem wierzycieli nie może przekreślać sam upływ dwuletniego terminu do podjęcia działań w tym zakresie przez syndyka, gdy wystąpiły przesłanki, o których mowa w Prawie upadłościowym. Dodatkowo wniosek taki wydaje się w ramach wykładni historycznej popierać art. 58 rozporządzenia z 1934 r. Nakazywał on przekazanie przedmiotu bezskutecznej czynności do masy upadłości wówczas, gdyby orzeczenie zostało wydane na skutek powództwa wierzyciela. Jeżeli rozwiązanie takie uznane zostało za funkcjonalne na poprzednim etapie ewolucji postępowania upadłościowego, wydaje się, że należy rozważyć tę możliwość jako

²³ A. Majchrowska, *Czynności prawne bezskuteczne z mocy prawa i uznane za bezskuteczne – w stosunku do masy upadłości – uwagi praktyczne*, Doradca Restrukturyzacyjny 2017, nr 4 (10), s. 114.

²⁴ P. Gil, w: *Meritum. Prawo restrukturyzacyjne i prawo upadłościowe*, red. I. Gil, Warszawa 2021, s. 696–697.

²⁵ Wyrok SA w Lublinie z dnia 13 października 2015 r., I ACa 293/15, LEX nr 1842621.

celową dla osiągnięcia modelowych założeń tego postępowania. W obecnym stanie prawnym, jak wskazał Sąd Najwyższy, w sposób bezpośredni obowiązek ten wyłączono jedynie względem wierzyciela, który uzyskał orzeczenie stwierdzające bezskuteczność czynności jeszcze przed ogłoszeniem upadłości. Należy zwrócić uwagę, że niepozbawianie legitymacji wierzycieli, niezależnie od kwestii dopuszczalności wstąpienia syndyka do postępowania z indywidualnej skargi pauliańskiej, uzasadnione jest względami słuszności. Skoro czynność dokonana przez upadłego miała na celu pokrzywdzenie wierzycieli, uzasadnione jest pozostawienie szerszych możliwości przeciwdziałania tego rodzaju nieuczciwym praktykom. Nie powinno to jednak pociągać za sobą modyfikacji zasad zaspokojenia wierzycieli wynikających z Prawa upadłościowego.

Pewną wątpliwość co do rozwiązania przyjętego w komentowanej uchwale wzbudza twierdzenie, aby za dopuszczeniem zaskarżenia czynności przez wierzycieli przemawiało to, że niekiedy wyłącznie oni mogą posiadać informacje uzasadniające stosowne powództwo, o których syndyk może nie wiedzieć. Nasuwa się obawa, czy w takiej sytuacji wierzyciel, mając na względzie własną korzyść, nie będzie czekał z podjęciem działań do momentu utraty przez syndyka legitymacji. Trudność tę mogłoby jednak rozwiązać dopuszczenie możliwości zastąpienia indywidualnego wierzyciela w procesie pauliańskim przez syndyka. Wskazuje się, że art. 132 Prawa upadłościowego ogranicza syndyka jedynie co do wytoczenia powództwa, ale nie ogranicza go co do możliwości wstąpienia w miejsce wierzyciela pauliańskiego²⁶. Jeżeli uzasadnione jest, by syndyk mógł zastąpić go po upływie tego terminu, tym bardziej jest on do tego umocowany w okresie trwania jego uprawnienia. Za rozwiązaniem takim przemawiają również względy słuszności, a także zasada równego zaspokojenia wierzycieli w postępowaniu upadłościowym.

Należy zgodzić się z twierdzeniem o niedopuszczalności rozszerzenia powództwa o roszczenia pozostałych wierzycieli przez syndyka w razie jego podstawienia w miejsce powoda w procesie pauliańskim. Uzasadnia to indywidualny charakter wierzytelności będącej przedmiotem sporu²⁷. Ponadto umożliwienie syndykowi rozszerzenia powództwa po wygaśnięciu jego legitymacji powodowałoby, że dwuletni termin z art. 132 ust. 3 Prawa upadłościowego stałby się iluzoryczny. Nie wydają się jednak w pełni przekonujące głosy, aby niemożność rozszerzenia powództwa miała przekreślać dopuszczalność takiej zmiany podmiotowej. Bez wątplenia zasilenie masy upadłości poprzez wartość indywidualnej wierzytelności

²⁶ P. Turski, *Wykorzystanie wyroku pauliańskiego indywidualnego wierzyciela w upadłości dłużnika oraz podstawienie procesowe syndyka w miejsce powoda w procesie pauliańskim*, Doradca Restrukturyzacyjny 2023, nr 1 (31), s. 93.

²⁷ R. Adamus, *Legitymacja wierzyciela...*, s. 68.

jest bardziej korzystne ekonomicznie niż nieuzyskanie żadnego wpływu z tego tytułu. Tym samym jest w oczywisty sposób korzystne z punktu widzenia ogółu wierzycieli. Pozwala również na uszanowanie dążenia do ich równego zaspokojenia. Ponadto dzięki temu znikają wątpliwości związane z ewentualnym chaosem, jaki mógłby wyniknąć w następstwie wielu indywidualnych powództw oraz dotyczących równych praw w zaspokojeniu wierzycieli. Przeciwnicy tego rozwiązania mogliby podnosić, że w takich okolicznościach wierzyciel nie będzie miał powodu do wystąpienia z indywidualnym powództwem pauliańskim. Jest to jednak nieuzasadnione, gdyż do tej pory, co do zasady, uznawano to za niedopuszczalne. Nie nastąpi więc z pewnością pogorszenie sytuacji wierzycieli w tym zakresie.

Rozważenia wymaga, czy upływ dwuletniego terminu wiążącego syndyka powoduje rzeczywiście definitywne ustanie wszelkiego związku przedmiotu czynności z masą upadłości. Przedmiot czynności, do momentu stwierdzenia bezskuteczności względnej prawomocnym orzeczeniem, należy do majątku osoby trzeciej. Mimo że orzeczenie wydane na podstawie przepisów Kodeksu cywilnego ma charakter konstytutywny, wskazuje się, że przewidziany skutek następuje *ex tunc*²⁸. Stąd z chwilą uprawomocnienia orzeczenia powstaje fikcja, zgodnie z którą względem masy upadłości przyjmować należy, że czynność od chwili jej dokonania była bezskuteczna. Oznacza to, że w chwili ogłoszenia upadłości uzyskana w jej efekcie korzyść nie należała do beneficjenta czynności, lecz pozostawała w majątku upadłego. Z mocy art. 61 Prawa upadłościowego z dniem ogłoszenia upadłości majątek upadłego staje się masą upadłości, która służy zaspokojeniu wierzycieli upadłego. Z tego też powodu przedmiot czynności powinien być brany pod uwagę przy ustalaniu składu masy upadłości jako należący do upadłego, a zarazem stanowiący również źródło zaspokojenia ogółu wierzycieli. Na tej podstawie wywodzić można, że przedmiot zaskarżenia powinien być uznawany względem masy za element majątku upadłego, a tym samym jej składnik. *De iure* następstwem uwzględnienia normowanej przez Kodeks cywilny skargi pauliańskiej jest bezskuteczność względem wierzycieli dłużnika, którzy zostali pokrzywdzeni czynnością. Na gruncie postępowania upadłościowego bezskuteczność wobec masy jest *de facto* tożsama z bezskutecznością wobec wierzycieli. Z uwagi na nakaz stosowania Kodeksu cywilnego w zakresie nieuregulowanym oraz specyfikę postępowania upadłościowego nie można uznać, aby skutek ten był znoszony przez regulacje dotyczące klasycznej formy skargi pauliańskiej. Przyjęcie takiego rozwiązania niweluje jednocześnie ryzyko, na które zwracają uwagę zwolennicy poglądu

²⁸ J. Naczyńska, w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 3. *Zobowiązania. Część ogólna* (art. 353–534), red. M. Fras, M. Habdas, Warszawa 2018, art. 527, Nb. 68; R. Adamus, *Niektóre konsekwencje bezskuteczności czynności względem masy upadłości w świetle koncepcji tzw. skutku egzekucyjnego*, *Doradca Restrukturyzacyjny* 2022, nr 4 (30), s. 33.

o wyłącznej legitymacji syndyka, dotyczące konsekwencji, które mogą zaistnieć względem pozostałych wierzycieli na skutek indywidualnych działań jednego z nich.

Uwagi końcowe

Chociaż do niedawna dominował pogląd, zgodnie z którym ogłoszenie upadłości wygasza legitymację wierzycieli do zaskarżenia czynności fraudacyjnych upadłego, wydaje się, że konieczne jest zrewidowanie, czy wykładnia oraz cel przepisów Prawa upadłościowego faktycznie przemawia za tym rozwiązaniem. Nie wydaje się, aby z celu postępowania upadłościowego *per se* możliwe było wyprowadzenie wniosku, jakoby wierzyciele mieli zostać pozbawieni uprawnienia do wystąpienia z *actio pauliana*. *A contrario*, w sytuacji gdy nie przewidziano środków, za pomocą których mogą oni przymusić syndyka do działania, wydaje się wręcz, że powinni być uprawnieni do podjęcia indywidualnie czynności zmierzających do zaspokojenia z przedmiotu fraudacyjnej czynności. Jednocześnie celowe byłoby przy tym zawiadamianie syndyka przez sąd rozstrzygający sprawę z powództwa wierzyciela, tak aby syndyk miał przynajmniej możliwość podjęcia decyzji o przystąpieniu do postępowania.

Wątpliwość co do sprzeczności z celem postępowania upadłościowego wzbudza skutek w postaci indywidualnego zaspokojenia przez wierzyciela poza porządkiem narzucanym przez Prawo upadłościowe. Przyjęcie, że przedmiot czynności miałby stanowić źródło zaspokojenia wyłącznie skarżącego narusza dążenie do wyrównania szans w ich zaspokojeniu. Rozwiązaniem wyważającym ochronę interesu wierzycieli oraz *ratio legis* postępowania upadłościowego jest dopuszczenie przejścia przedmiotu czynności fraudacyjnej do masy upadłości z mocy art. 133 ust. 4 Prawa upadłościowego. Wówczas skarga wierzyciela nie tylko nie narusza zasady równości ich zaspokojenia, lecz także przyczynia się do pełniejszej realizacji tego zadania. Doprecyzowanie wskazanej kwestii mogłoby przełożyć się na zwiększenie pewności w tym zakresie.

Mimo że w głosowanej uchwale przyjęto za niewystarczające wnioskowanie *a contrario* na podstawie art. 133 ust. 4 Prawa upadłościowego, nie stanowi on jednego uzasadnienia dla przejścia przedmiotu skargi pauliańskiej do masy upadłości. Przemawia za tym także specyfika bezskuteczności względnej orzeczenia uwzględniającego skargę wnoszoną na podstawie art. 527 K.c. Z uwagi na skutek wsteczny, sięgający momentu dokonania czynności z osobą trzecią, nie można zgodzić się w kwestii utraty związku przedmiotu czynności z masą upadłości.

Bibliografia

- Adamus R., *Legitymacja wierzyciela do wytoczenia powództwa pauliańskiego po ogłoszeniu upadłości dłużnika – glosa do uchwały (7) SN z 14 czerwca 2023 r. (III CZP 84/22)*, Monitor Prawa Bankowego 2024, nr 3.
- Adamus R., *Niektóre konsekwencje bezskuteczności czynności względem masy upadłości w świetle koncepcji tzw. skutku egzekucyjnego*, Doradca Restrukturyzacyjny 2022, nr 4 (30).
- Filipiak P., *Dochodzenie roszczeń z tytułu bezskutecznych czynności prawnych na podstawie art. 127 ust. 1 ustawy – Prawo upadłościowe*, Doradca Restrukturyzacyjny 2017, nr 2 (8).
- Gil P., *Zaskarżenie przed sądem czynności upadłego dokonanych z pokrzywdzeniem wierzycieli masy upadłości*, Warszawa 2016.
- Gurgul S., *Prawo upadłościowe. Prawo restrukturyzacyjne. Komentarz*, wyd. 12, Warszawa 2020.
- Janda P., *Prawo upadłościowe. Komentarz*, wyd. 3, Warszawa 2023.
- Kodeks cywilny. Komentarz, t. 3. Zobowiązania. Część ogólna (art. 353–534), red. M. Fras, M. Habdas, Warszawa 2018.
- Majchrowska A., *Czynności prawne bezskuteczne z mocy prawa i uznane za bezskuteczne – w stosunku do masy upadłości – uwagi praktyczne*, Doradca Restrukturyzacyjny 2017, nr 4 (10).
- Meritum. *Prawo restrukturyzacyjne i prawo upadłościowe*, red. I. Gil, Warszawa 2021.
- Prawo restrukturyzacyjne i upadłościowe*, red. A. Machowska, Warszawa 2021.
- Prawo upadłościowe. Komentarz*, wyd. 2, red. A.J. Witosz, Warszawa 2021.
- Turski P., *Wykorzystanie wyroku pauliańskiego indywidualnego wierzyciela w upadłości dłużnika oraz podstawienie procesowe syndyka w miejsce powoda w procesie pauliańskim*, Doradca Restrukturyzacyjny 2023, nr 1 (31).
- Zedler F., Jakubecki A., *Prawo upadłościowe i naprawcze. Komentarz*, wyd. 3, Warszawa 2011.
- Zimmerman P., *Prawo upadłościowe. Prawo restrukturyzacyjne. Komentarz*, wyd. 8, Warszawa 2024.